

MARJU LEPAJÕE ROOMLASTE TALTSUTAMISEST

Marju Lepajõe. Roomlaste taltsutamine. Eesti mõttelugu 102. Tartu: Ilmamaa, 2011. 528 lk.

Roomlasi taltsutada on üritanud etruskid, sabiinid, senoonid, gallialased, kartaagolased, kimbrid, teutoonid, visigootid ja paljud teisedki hõimud, ent täieliku ja kauakestva eduta. Ainsatena suutsid seda kavalad hellenid Makedoonia Aleksandri järglasriikides, kes lasksid ennast ära vallutada ja asendasid Rooma kultuuri enda omaga seestpoolt. Marju Lepajõe raamatu pealkiri ületab Püha Pauluse ambitsioonid: roomlasi ei tule mitte kasvatada ja kirjadedega pommitades õpetada, vaid hoopis – nagu Apuleiuse eeslile – neile päitsed pähe panna. Ja kuna roomlasi iseloomustas püüd kõikjalt parim kokku koguda ja kasutusele võtta (kirjanduses, filosoofias, kultuuris tervikuna),¹ ei üllata eriti, et „Roomlaste taltsutamises” mainitakse Roomat ennast üsna vähe – pealkiri viitabki pigem kogu rikkusele, mida muistsete latiinide, *Imperium Romanumi*, Püha Rooma keisririigi ja selle järglaste õpetlased on mujalt üle võtnud, muutnud ja edasi arendanud, olles nii *domina* (emanda, valitsejanna) kui ka *ancilla* (teenijanna) rollis.

¹ Just Rooma kirjanduse laenulisuse väljatoomine aitab Lepajõe sõnul seda pidevalt muutuvat hüdrat ohjata, tulemuseks „Roomlaste esteetiline taltsutamine”, vt M. Lepajõe, Roomlaste taltsutamine, Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 426–431. Järgnevad viited „Roomlaste taltsutamisele” on antud tekstis leheküljenumbritega sulgudes.

Raamatu I osa „Platonica et monastica” pühendab Lepajõe kreeka filosoofiale ning kirikuisadele. Autorite ja teemaasetuste valik näitab teoloogi ja Plotinose-uurijat, kes keskendub süsteemsele käsitlusele (*techne* mõiste Platonil, *theos* Plotinosel, aeg ja igavik Plotinosel ja Augustinusel) ja kristlikule filosoofiale (Hieronymos, Sextos). Sokraatiline ja dialektikasse kalduv Platon jääb kõrvale, nagu ka natuurfilosoofia, loogika, Herakleitose vastandite võitlus ja kokkukõla ning kõige kurja juur, sofistid: isegi Platoni ja Aristotelese poeetika eelkäija Gorgias ilmub vaid antihomeerilise kirjanduse näitena (lk 155, 191).

Lepajõe Aristotelese-käsitlus on iseloomulik nii uusplatonismi kui ka luterliku teoloogia kontekstis: Martin Lutheri poolt „kuradi pasaks” (lk 286) ja „pimeduse vürstiks” (lk 308) sõimatu käsitlemine on paratamatu, sest Plotinoski ei jätnud kohusetundlikuna aristoteleslikke küsimusi kõrvale (lk 77), samuti aitab vastandus Aristotelesega Platoni või Plotinose eripära välja tuua (lk 105–106). Kuigi Aristotelese „tubli akriibia” (lk 33), ta „koolimehafüüsika väsitavus” ja tema käsitlejate „tuim autoritaarsus” (lk 245, 248) ei kõida, näitab Lepajõe Aristotelese substantsi-aktsidentsi käsitluse mõju kooligrammatikas (sh Gutsclaff, lk 226), tema poeetika rolli XVII sajandi juhuuules (lk 289) ning rõhutab tema teoste tõlkimise tähtsust skolastika arengus (lk 304), tuues välja ka tõlkimise rolli usuteaduse arengus üldse (lk 312).

III osas „Saeculo XVII” leiame käsitlused, mis on pannud aluse süsteemsele uusladina ja humanistliku kirjanuduse uurimisele Eestis, ja sõnastanud tähtsaimad uurimisprobleemid. Reiner Brockmanni värsside vältimatust nentides näitab Lepajõe, et XVII sajandi juhuluule poetikat iseloomustab püüd üldisusele, luuletatakse „ülevusest kui sellisest, kohtumisest kui sellisest... sünnipäevast või matusest kui sellisest” (lk 289), lähtekohaks Julius Caesar Scaligeri „Poeetika” ja viimase suur autoriteet, Aristotelese „Poeetika”. Kui luule on filosoofilisem ja tõsisem kui ajalugu: kõneleb ju luule rohkem üldisest, ajalugu aga üksikust,² siis jäävad mõistatuseks juhuluule žanri peaaegu täieliku kadumise põhjused. Lepajõe vihjab, et selle väljasuremisele ning renomee kaotusele võis kaasa aidata ideaalide ebahuvitavaks muutumine (lk 289). Samas on juhuluule puhul üldine kombineeritud üksikuga: Stina Hanssoni väitel (mis sobiks ka Eesti ala kohta) iseloomustab Rootsi pulma- ja leinaluulet XVII sajandi keskpaigast alates peaaegu täielikult alustamine *in genere* ja jätkamine *in specie*.³ Üldise ja liigiomase, üksiku ühendamine struktuurivõttena ja poetika alusena aitab tõusta kõrgemale vähem tõsiselt ja filosoofiliselt indiviidi tasandilt ning ülen dada konkreetsetele elusündmustele pühendatud luulet. Alles romantilise geeniusideest lähtuv poetika jätab selle tee kõrvale.

² Aristoteles. Luulekunstist (Poeetika). Vanakreeka keelest tõlkinud ja kommenteerinud Jaan Unt. Tallinn: Keel ja Kirjandus, 2003, 1451 a36 jj, lk 29, vrd M. Lepajõe, Roomlaste taltsutamine, lk 288–289.

³ Vt S. Hansson, Rhetoric for the Ear and the Eye in Seventeenth- and Eighteenth-Century Sweden. – Rhetoric and Literature in Finland and Sweden, 1600–1900. Toim P. Harsting, J. Viklund. Copenhagen: Nordisk Netværk for Retorikkens Historie, 2008), <http://www.nnrh.dk/NSHR/nshr2/index.html>. Esmatrükk: S. Hansson, Från Hercules till Svea, Gothenburg: 2000).

Raamatu II osa on pühendatud Dares Phrygiusele. Marju Lepajõe magistritöö Phrygiuse probleemi ajaloo peatükk toob „haruldaselt igava autori” käsitlemisloo (lk 155) näitel välja tähtsamad etapid terves antiigi historiograafia arengus (lk 166–199). Mõtteloo köitesse ei ole mahtunud leksikaalsete korduste analüüsid, mida ta kasutab Dares Phrygiuse Trooja-käsitluse ja IV–V sajandi ladinakeelse historiograafia fiktiivsuse taseme määramisel.⁴ Need näitavad, kust võiks otsida hindamatut koodi, mille abil eristada ajalooteostes fiktsiooni objektiivsest ülevaatest, nagu osutab ka ettekanne „Dares Phrygiuse ränk mõttetöö” (lk 153–159).

Virisemist väljajäetu üle Marju Lepajõe enda retsensioonides ei kohta, kuigi nad täiendavad autorite saatesõnasid ja neid võib lugeda nt sissejuhatustena Vergiliuse-retseptiooni või platonlikku traditsiooni Apuleiusel. „Roomlaste alistamises” kasutatud kronoloogiline reastamisprintsip on väga mõjus just V osas („Critica”): „Paul Flemingi ränk saatatus” (1989), „Võlur Vergilius” (1993), „Platooniline eesel” (1994), „David Šahari idamaised fantaasiad” (1995), „Seneca sünnipäev” (1996), „Basic instinct” (1996), „Uni Eestis” (1997), „Dumézili jumalik laip” (2002), „Pankurid käigu puhastustulle!” (2002), „Zeus – *il castrato?*” (2003), „Ei mingeid valendikke! Paul Veyne’iga Platoni koopas” (2006), „Tacitus ja teine mõõde” (2007), „Passio Molleri” (2008), „René Guénoni radikaalsed lohutused” (2009), „Roomlaste esteetiline taltsutamine” (2010). Pealkirjade sõnakasutuse dünaamika analüüsist ilmneb, et ligi viieaastane vahe heebrea luule tõlkeile pühendatud artikli „Uni Eestis” ja Dumézili tõlke retsensiooni vahel

⁴ M. Lepajõe, Fiktiivne element Dares Phrygiuse Trooja-kroonikas ja selle sidemed kaasaja historiograafiaga. Magistritöö. Tartu, 1995, lk 36–63.

pole juhuslik, vaid markeerib üleminekut platoonilisest, unelevast, end kirjanike fantaasiatest lummata laskvast instinktiivsest kirjandusearmastajast võitlejaks, kes toob välja uue mõõtme: laip, kastraat, puhastustuli, *passio*, taltsutamine! Lohutuski, mis muidu tundub malbe ja hambutuna, saab radikaalseks. Lepajõe retsensioonide pealkirjad peegeldavad tema poolt ka mujal välja toodud olukorda eesti kirjandusteaduses ning antiigi ja vanade keelte õpetamises: olukorda, milles keelte õpetamine pole seotud uurimistööga, milles tekstide kommenteerimist ja tõlkimist ei loeta teaduseks ja mis seetõttu nõuab radikaalset reageerimist!

Ent taltsutatavad roomlased võiksid olla ka kantseleiaparaadi sümbol. Marju Lepajõe kosutab hinge teadustekstiga, mis ei väsita faktide reastamisega, vaid tekitab samalaadset elevust nagu Richard Straussi „Zarathustra” avaakord. Kahtlemata on kommentaarid ja joonealused märkused möödunud aegade eruditsiooni, moodsa otsingumootori võimsuse ja teadlase usinuse olulised sümbolid,⁵ ent neile iseloomuliku (ja harukorral kunstiliseltki köitva) kumulatiivsuse tõttu võib minna kaotsi peamine, samuti see, mida me antud küsimuse kohta ei tea, mis aga vähemalt ühe filosoofi jaoks oli tähtsaim kõigest inimlikult teatavast. Marju Lepajõe meenutab leebelt, et teksti ei tule tappa kommentaaridega (lk 429) ega unustada end fakte kolleksioneerima (lk 277). Vältides ballasti, pole ta ise aga väheteaduslik, vaid kasutab märkusi eesmärgipäraselt, juhatahes lugejat edasi.

Raamat lõpeb õpetajate käsitlemisega, kes on sama mitmekülgsed kui autor. Saatuse tahtel on viimane neist äsjalahkunud Jaan Unt, kelle puhul

⁵ Üks eredamaid näiteid on Neuchâteli ülikooli kreeka keele emeriitprofessor Walter Spoerri, kes tavatses ka joonealustele märkustele joonealuseid märkusi kirjutada.

Lepajõe toonitab hoolt sõna ja mõttega ümberkäimisel (lk 445), mis teda enastki üliväga iseloomustab.

Lõpuks algusest. Raamatu avaartikkel „Platon Eestis” näitab Sokratese juurdumatust, lausa nipernaadilikku saatust Eesti varasemas jutukirjanduses ning osutab, et esimene teadaolev Platoni õpetuse tutvustus ilmus alles 1911. aastal Sakalas (lk 20–21). Tõsise Platoni-käsitlemise pikka arengut Eestis võiks illustreerida ka katke, mille otsene eesmärk ei olnud kreeka filosoofia tutvustamine, vaid Eesti rahva innustamine haridusteel. See on pärit Eesti Aleksandrikooli Tartu esimeses abikomitees Jaan Jõgeveri peetud kõnест „Viis ajaloo astet”:⁶

„...Sokrates seadis inimese peapüüdmiseks voorusline olla ja voorust tundma õppida ja tuletas sedaviisi meele, et inimene ka iseennast ei pia ära unustama. Plato pani oma õpetaja juhatamist tähele ja seadis inimese tundmaõppimise omale sihiks. Mis on inimene, kust ta on tulnud ja kuhu ta läheb? niisugused küsimised seadis tema enese ette ja püidis nende peale kosta. Vaatame siis, kudas kostis tema igäuhe nende küsimiste peale.

Plato õpetuse järgi on inimene kehast ja hingest kokku pandud; need mõlemad jaud on nii kindlaste üksteisega ühendatud, et nende ühest lahutamise järelduseks surm on. Hing on jälle kahest jaust koos, üks jagu, keda loodud jumalad on loonud, sureb ühes kehaga ära, teine jagu, Ülema Olemise loodud, on suremata. Neid kahte hinge jagu, suremata ja surelikku hinge ühendab vaim....” „Mis saab inimesest pärast surma? Inimese keha ja ühes temaga vaim ja surelik hing surevad ära, aga suremata hing jääb elama. Kui ta heaste elas, siis läheb tema üleva olemise või Jumala juure, kui mitte, siis mõne teise inimese, ehk elaja ehk taime sisse seda mööda, kui heaste ehk pahaste

⁶ Eesti Postimees 1887, nr 36, 38, 40, 42.

tema elas, see läheb taime sisse, sealt elaja sisse j.n.e. kuni ta inimese sisse tagasi tulles heaste elama ei hakka...” „Inimene on kõik, loodus on ainult riist, kelle läbi inimene oma tegevust avaldab, nimelt voorusliseks saada võib!” kirjutas Plato oma lipule.....”

Jõgeveril lõpeb Platoniga inimeste nooriga, tema viide Platoni metempsühhoosiõpetusele peegeldab Eesti platoniana lapseea algust. Et *Plato Esthonicus* meheas edeneks ja ilmuksid „Teosed” II ja III ja edasi, on kogu lootus Marju Lepajõel....

βαρύτητα τῶν βίβλων τίς ἡμῶν μὴ φιλή
μήτ' ἄσμάτων ἀλοίη τοῖς κηλήμασι;
νοῦς ψυχᾶγωγός ἐσθ' ὁ θεῖος τῶν
καλῶν
νῦν χαῖρε· καὶ γὰρ σ' ἄθλόν ἐστι

βέλτερον.
(„Raamatu väärtust tihti me hindame
kaaluga mõõtes, / võidukamaks osutub
laulude nõiduslik hurm, / teejuhiks ent
jumalik meel kõigele kaunile astub – /
jõudu Sul jätkata teed! Võimsamat veel
vägitööd!”)

JANIKA PÄLL